

En kunskapsarena och dess aktörer

Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet

JOHAN ÖSTLING

Lunds universitet

I denna uppsats anläggs ett kunskapshistoriskt perspektiv på Svenska Dagbladets dagliga essäsida Under strecket och 1960-talets kunskaps-cirkulation. Genom att studera några tongivande skribenter och ett stort antal understreckare karakteriseras den akademiska kunskapens plats och form i tidens svenska offentlighet. På ett teoretiskt plan griper uppsatsen in i den vetenskapliga diskussionen om kunskaps-cirkulation och demonstrerar hur begrepp som kunskapsaktör och kunskaps-arena kan användas.

Under 1960-talet publicerades över 3 500 understreckare i *Svenska Dagbladet*. Dessa längre, essäistiska artiklar spände över vida fält: i den första granskade statsvetenskapsprofessorn Gunnar Heckscher kritiskt det socialdemokratiska partiprogrammet, i den sista reflekterade matematiklektorn Tord Hall över människans väg till Stillhetens hav.¹ Bakom dessa dagligt införda texter stod vanligen skribenter med akademisk tjänst eller högre universitetsexamen. De kunde skriva om ett smalt specialintresse eller gripa sig an samtidens stora frågor, de kunde recensera en färsk doktorsavhandling, skildra en resa i ett fjärran land eller intervensera i en pågående debatt.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Gunnar Heckscher, "Socialdemokratisk konservatism", *Svenska Dagbladet* (SvD) 2/1 1960; Tord Hall, "Det år vi nådde Stillhetens hav", SvD 31/12 1969.

Johan Östling, f. 1978, är docent, Wallenberg Academy Fellow och föreståndare för Centrum för kunskapshistoria vid Historiska institutionen, Lunds universitet. Bland hans senare publikationer återfinns *Humboldt and the Modern German University* (2018), *Circulation of Knowledge* (2018) och *Forms of Knowledge* (2020). Han leder för närvarande ett forskningsprogram om humanistisk kunskap i efterkrigstidens samhälle. Föreliggande uppsats har tillkommit i fruktbar dialog med David Larsson Heidenblad och med ekonomiskt stöd från Ridderstads stiftelse för historisk grafisk forskning och Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

E-post: johan.ostling@hist.lu.se

Under strecket som publicistiskt forum för essäistik, kritik och kvalificerad kunskapsförmedling saknar i kraft av sin kontinuitet motstycke i 1900-talets svenska presshistoria och framstår som något sällsynt även i ett internationellt sammanhang. I ett kunskapshistoriskt perspektiv erbjuder understreckarna – eller i kortform: streckarna – en ingång till ett studium av kunskapens plats och form i samhället. De säger inte bara något om kunskapens ordningar och hierarkier, utan även något om dess bärare och sociala förankring.²

I denna uppsats anlägger jag ett kunskapshistoriskt perspektiv på 1960-talets Under strecket. Syftet är trefaldigt. För det första avser jag att ge en allmän kunskapshistorisk karakteristik av decenniets streckare och deras plats i tidens svenska offentlighet. För det andra riktar jag in mig mot några av de tongivande streckarskribenterna och analyserar hur de verkade som kunskapsaktörer. Avslutningsvis vill jag på ett mer teoretiskt plan gripa in i den vetenskapliga diskussionen om kunskaps-cirkulation och demonstrera hur begrepp som "kunskapsaktör" och "kunskapsarena" kan utveckla de generella resonemangen.

Kunskaps-cirkulation och 1960-talets offentlighet

Sedan drygt tio år har historiker använt sig av begreppet *kunskaps-cirkulation* (*circulation of knowledge*) för att analysera kunskap i rörelse. De förstår begreppet på olika sätt men förenas i ett avståndstagande från enkla diffusionsteorier och lineära spridningsmodeller. I stället betraktas kunskap som en dynamisk företeelse. I cirkulationsprocesserna förändras potentiellt kunskapens innehåll eller form, och en viktig angelägenhet blir därför att analysera vad som händer när kunskap förflyttas mellan olika platser, genrer och medier. Begreppet bidrar vidare till en

2. En begreppslig och historiografisk diskussion om kunskapshistoria återfinns i Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg, "The History of Knowledge and the Circulation of Knowledge: An Introduction", i Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg (red.), *Circulation of Knowledge: Explorations into the History of Knowledge* (Lund 2018). Sedan den texten publicerades har flera relevanta bidrag tillkommit, däribland Staffan Bergwik, "Kunskapshistoria: Nya insikter?", *Scandia* 84:2 (2018), Hampus Östh Gustafsson, "Kunskapshistoriens samtidsrelevans", *Historisk tidskrift* 138:4 (2018), Martin Mulsow & Lorraine Daston, "History of Knowledge", i Marek Tamm & Peter Burke (red.), *Debating New Approaches to History* (London 2019), Suzanne Marchand, "How Much Knowledge is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the *Geschichte des Wissens*", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42:2–3 (2019) och Sven Dupré & Geert Somsen, "The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42:2–3 (2019).

perspektivförskjutning i studiet av kunskap, från produktion till cirkulation. Det är inte längre tillkomsten av och betingelserna för ny kunskap som står i blickfältet, utan hur kunskap används, rör sig och eventuellt omgestaltas. Parallellt kan synen på kunskapsprocessen vidgas och andra typer av aktörer och historiska sammanhang föras in i analysen.³

Ett kvardröjande problem är dock att cirkulation på många sätt förblir ett elastiskt begrepp. Kapil Raj har karakteriserat det som ett "recurrent, though non-theorized, concept", medan James A. Secord har hävdats att termen riskerar att reduceras till ett "meaningless buzzword".⁴ För att öka graden av precision och bidra till den teoretiska utvecklingen lanserade David Larsson Heidenblad och jag därför 2017 en mer specifik typ av cirkulation – samhällelig kunskaps-cirkulation. Med begreppet ville vi bana väg för studier av kunskap som större samhällsfenomen. Utgångspunkten för den sorts cirkulationsanalys som vi pläderade för var de sammanhang där kunskap blev samhälleligt signifikativ. Detta innebär att frågor om kunskapens bredare relevans och sociala räckvidd blir betydelsefulla. För att studera samhällelig kunskaps-cirkulation föreslog vi ett antal analytiska ingångar till empiriska undersökningar. En av dem vore att fokusera de system som anger de historiskt specifika förutsättningarna för samhällelig cirkulation. Det kan röra sig om de större politiska och ekonomiska omständigheterna eller de mer konkreta mediala och materiella. Bokmarknadens beskaffenhet och utbildningsväsendets struktur är exempel på faktorer som kan beaktas av den som intresserar sig för cirkulationens villkor inom ett givet kunskapssystem.⁵

I det som här följer kommer resonemangen om samhällelig kunskaps-cirkulation att tillämpas på Under strecket. Det är alltså en specifik typ av publicistiskt forum som står i centrum. Som sådant hade det sina mediala, genremässiga och retoriska normer och begränsningar, och där verkade en viss sorts aktörer för att sätta kunskap i rörelse. Just för att

3. Johan Östling & David Larsson Heidenblad, "Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk tidskrift* 137:2 (2017); Östling *et al.* (2018) s. 17–23. Ett liknande perspektiv på kunskap återfinns bland dem som har förordat en vetenskapernas mediehistoria, se Anders Ekström, "Vetenskaperna, medierna, publikerna", i Anders Ekström (red.), *Den mediala vetenskapen* (Nora 2004).

4. Kapil Raj, *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900* (Basingstoke 2007) s. 225; James A. Secords presentation av sin pågående forskning, "Knowledge in Transit", <<https://www.mpiwg-berlin.mpg.de/research/projects/knowledge-transit>> (1/10 2019).

5. Östling & Heidenblad (2017) s. 279–284.

streckarna utgjorde ett utsnitt av tidens offentlighet blir det möjligt att konkretisera vad kunscaps-cirkulation kunde innebära.

Den period som undersöks är 1960-talet. Det vore fullt möjligt att studera hur kunscaps-cirkulationen förändrades i takt med att den svenska offentligheten omvandlades som en del av tidens stora samhällsförändringar: mediehistoriskt med en omstöpt bokmarknad, en alltmer betydelsefull television och formeringen av en ny journalistroll, utbildningshistoriskt med avvecklingen av läroverken och framväxten av grundskolan och massuniversitetet – vid sidan av decenniets alla sociala, politiska och ekonomiska förändringar.⁶ I denna studie är dessa förändringar emellertid av sekundär betydelse, eftersom jag främst är intresserad av att förstå hur samhällelig kunscaps-cirkulation kunde gestalta sig och inte att fånga förändring över tid. Trots att min undersökning därmed till övervägande del blir synkron kommer jag att ge akt på vissa förändringsaspekter. I de fåtaliga studier som finns av 1960-talets akademiska kunscapsförmedling i offentligheten tonar två bilder fram: å ena sidan en äldre, borgerlig bildnings- och lärdomskultur som stod sig stark ännu i mitten av decenniet, å andra sidan en kritisk, samhällstillvänd rörelse som började utmana den förhärskade ordningen i slutet av perioden.⁷ Min utforskning av *Under strecket* tar form med dessa tolkningar som fond, men innan den kan börja måste *Svenska Dagbladets* och streckarnas plats i presshistorien preciseras.

Under strecket i svensk presshistoria

Under 1960-talet stod sig den svenska pressen stark. Vid ingången till decenniet fanns det cirka 180 dagstidningar i riket och praktiskt taget varje hushåll höll sig med minst en. Men det var stora rörelser under ytan och medielandskapet var stätt i förändring. Konkurrensen på tidningsmarknaden var hård. Somliga morgontidningar, som *Dagens Nyheter* och

6. Jämför med karakteristiken av norsk offentlighet i Jostein Gripsrud & Synnøve Skarsbø Lindtner, "1960–1980: 'Vekk herfra, det er mitt mål'", i Jostein Gripsrud (red.), *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet* (Oslo 2017).

7. Se exempelvis: Emma Eldelin, "*De två kulturerna*" flyttar hemifrån: C. P. Snøvs begrepp i svensk idédebatt 1959–2005 (Stockholm 2006); Johan Östling, "Publiken: Fråga Lund och folkbildningen", i Gunnar Broberg & David Dunér (red.), *Beredd till bådaderna: Lunds universitet och omvärlden* (Lund 2017a); Alexander Ekelund, *Kampen om vetenskapen: Politisk och vetenskaplig formering under den svenska vänsterradikaliseringens era* (Göteborg 2017); Ragni Svensson, *Cavefors: Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982* (Lund 2018).

Göteborgs-Posten, växte stadigt, medan anrika blad som *Stockholms-Tidningen* och *Ny tid* blödde svårt och dukade under i mitten av 1960-talet. Samtidigt flyttade kvällstidningarna, med *Expressen* i spetsen, fram sina positioner, delvis på veckopressens bekostnad. I ett vidare perspektiv var detta också ett skede när det större mediasystem som pressen var en del av genomgick en transformation. Televisionen hade introducerats 1956 och 1960-talet blev dess första stora årtionde.⁸

Svenska Dagbladet var en av de mest betydande rikstidningarna under denna epok. Från 1945 till det sena 1960-talet ökade tidningens upplaga konstant; 1964 passerade den 150 000 exemplar. *Dagens Nyheter* var och förblev den största morgontidningen i Sverige på både upplage- och annonsmarknaden, men när *Stockholms-Tidningen* gick i graven 1966 befäste *Svenska Dagbladet* sin ställning som huvudstadens näst största morgontidning.⁹

Under 1960-talet framstod *Svenska Dagbladet* som högerens flaggskepp, även om tidningen formellt stod fri från politiska partier. Allan Hernelius var 1955–1969 chefredaktör och kombinerade sin tidningsmannagärning med tunga uppdrag för Högerpartiet. Närheten till partipolitiken avspeglades inte bara i opinionsbildningen på ledarsidan. Tidningen var också ett husorgan för många borgerliga grupper och traditionella eliter i det svenska samhället som av hävd hörde till högerens trogna sympatisörer – näringslivsgestalter, ämbetsmän, jurister, officerare, präster, professorer och deras familjer.¹⁰ Kulturmateriale var viktigt för tidningens profil och vilade på stolta traditioner. När *Svenska Dagbladet* nylanserades 1897 – det hade grundats 1884 som ett fosterländskt opinionsorgan – var det som ett ”intelligensblad” med en opolitisk framtoning och med höga kulturella ambitioner. Även under efterkrigstiden levde idealen kvar. Inte minst var Under strecket av betydelse som forum för essäistik, analytiska texter eller andra längre kulturartiklar.¹¹

8. Lars-Åke Engblom, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia. 4, Bland andra massmedier (efter 1945)* (Stockholm 2002) s. 13–14, 134–138. Om begreppet ”mediasystem”, se Jonas Harvard & Patrik Lundell, ”1800-talets medier: System, landskap, nätverk”, i Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediasystem* (Stockholm 2010) s. 7–13.

9. Engblom *et al.* (red.) (2002) s. 71, 153–162.

10. Engblom *et al.* (red.) (2002) s. 71–75.

11. Ivar Anderson, *Svenska Dagbladets historia. Del 1, 1884–1940* (Stockholm 1960); Ivar Anderson (red.), *Svenska Dagbladets historia. Del 2, Litteratur, konst, teater och musik i SvD 1897–1940* (Stockholm 1965).

Understreckaren hade introducerats som ett fast inslag i *Svenska Dagbladet* den 17 oktober 1918. Mannen bakom verket var den nytillträdde andreredaktören Ewald Stomberg. Han var upptagen vid frågan hur tidningen skulle kunna fånga läsarna när första världskriget led mot sitt slut. Allt sedan 1905 hade hans avundade förebild, den danska tidningen *Politiken*, dagligen publicerat en *kronik*, en längre självständig artikel i ett kulturellt, vetenskapligt eller ideologiskt ämne. Här fann Stomberg inspiration till att inrätta en ny fast institution, understreckarna, en typ av artiklar som tidigare hade förekommit på oregelbunden basis i *Svenska Dagbladet*, men som nu skulle få en permanent plats. Beteckningen "under strecket" kom sig av en 1800-talstradition. I fransk press hade *feuilleton* blivit en benämning på en särskild avdelning i tidningen som främst behandlade kulturellt stoff. Den var grafiskt avgränsad från den övriga texten i tidningen, i allmänhet med ett streck. Texter som befann sig under strecket tenderade att vara skrivna av fackpersoner som stod självständiga från tidningens politiska linje.¹²

Under 1910-talet såg sig *Svenska Dagbladet* som en tidning för den bildade, framstegsvänliga borgerligheten, och det var inte minst för denna läsekrets som understreckarna infördes. I sin presentation av den nya avdelningen i oktober 1918 talades det om att den "kulturella dagskrönikan" – så löd beteckningen inledningsvis – skulle vara ett "neutralt forum för behandlingen av kulturella spörsmål av intresse för den stora bildade allmänheten". Premiärstreckaren var signerad den norske litteraturhistorikern Gerhard Gran och handlade om Henrik Ibsen. Under de första åren skulle många namnkunniga skribenter lämna bidrag, bland dem Ellen Key, Pär Lagerkvist, Sven Hedin, Nathan Söderblom, Elin Wägner och Emilia Fogelklou. Flitigast var tidningens ledande litteraturkritiker Fredrik Böök; under perioder skrev han en streckare i veckan.¹³

Under strecket fortsatte att publiceras dagligen under tidningens växlande konjunkturer de följande decennierna. Ändå har streckarna knappt blivit föremål för några större, systematiska studier. Visserligen har de utgjort källmaterial i mängder av historiska och litteraturvetenskapliga undersökningar, men de har inte nämnvärt analyserats som

12. Anderson (1960) s. 276–277; Per Rydén, "Svenska Dagbladets understreckare fyller minst 100", *Presshistorisk årsbok* (2018).

13. "Kulturell dagskrönika", *SvD* 18/10 1918; Anderson (1960) s. 277–278; Rydén (2018).

självständiga objekt. Vid sidan av omnämningen i presshistoriska verk har de figurerat i diverse memoarer och blivit föremål för ett par betraktande artiklar.¹⁴ Aspekter på Under strecket har också behandlats i en handfull vetenskapliga uppsatser, främst av Hans-Roland Johnsson och Per Rydén.¹⁵ I samband med Under streckets 100-årsjubileum 2018 publicerade tidningen ett antal artiklar som belyste teman och personligheter under det gångna seklet.¹⁶ I mångt och mycket förblir dock Under streckets historia outforskad.

1960-talets Under strecket

För att få till stånd en allmän karakteristik av 1960-talets Under strecket kombinerar jag kvantitativa och kvalitativa metoder. I ett första steg har jag analyserat 400 streckare, vilket motsvarar ett urval av drygt tio procent av de totalt publicerade artiklarna och ger därmed en godtagbar felmarginal. För att säkerställa spridning över tid har jag gjort ett slumpmässigt urval om 40 artiklar per år under det aktuella decenniet. Med denna metod finns det en sannolikhet att alla publicerade artiklar kan

14. Gustaf von Platen, *Resa till det förflutna: Minnen. Del 2, Prövningar i framgångstid* (Stockholm 1994); Ingmar Björkstén, *En dag, en tid: Möten och minnen* (Rimbo 2002); Thure Stenström, *I alma maters tjänst: En Uppsalaprofessor ser tillbaka* (Stockholm 2004); Lars Lönnroth, *Dörrar till främmande rum: Minnesfragment* (Stockholm 2009); Stig Strömholm, *Resonerande katalog: Minnen 1958–2003* (Stockholm 2014); Åke Janzon, "Från feuilleton till streckare", *SvD* 16/5 1958; Leif Carlsson, "Varför under strecket?", *SvD* 15/8 1990; Thure Stenström, "Bokslut över 82 år under strecket", *SvD* 31/12 1999; Johan Östling, "Sakkunskap och stil har byggt en bastion mot okunnigheten", *SvD* 31/12 2017b; Ludvig Hertzberg, "Tungvikaren som hållit streck i 100 år", *SvD* 17/10 2018. År 1984 gav Leif Carlsson ut *Ett urval understreckare* (Stockholm 1984) med en samling artiklar från det gångna seklet, och ett antal skribenter har genom åren gett ut sina egna streckare i separata volymer.

15. Hans-Roland Johnsson, "L'importance de la culture française dans la vie culturelle et intellectuelle suédoise entre 1946 et 1995: Le cas du quotidien *Svenska Dagbladet* et la section *Under strecket*", i Mickaëlle Cedergren & Sylvain Briens (red.), *Médiations interculturelles entre la France et la Suède: Trajectoires et circulations de 1945 à nos jours* (Stockholm 2015); Hans-Roland Johnsson, "Le critique Stig Strömholm comme médiateur littéraire", *Moderna Språk* 110 (2016); Rydén (2018).

16. Se bland annat Östling (2017b); Alva Dahl, "Tron och litteraturen var centrum i Vallquists liv", *SvD* 6/2 2018; Martin Kragh, "Streckarna som tog oss med bakom järnridån", *SvD* 10/4 2018; Helena Granström, "Mörk materia en symbol för vårt hopp om ett framtida ljus", *SvD* 15/4 2018; Arne Melberg, "I SvD var Lagercrantz som mest personlig", *SvD* 16/5 2018; Johan Östling, "Vitter bastion under det revolutionära 1968", *SvD* 24/5 2018a; David Larsson Heidenblad, "En framtidsmän i det historiska arkivet", *SvD* 5/10 2018; Mattias Tydén, "Små förskjutningar i språket normaliserade Nazityskland", *SvD* 14/10 2018; Johan Östling, "Två historikers särskilda känsla för streck", *SvD* 15/10 2018b; Jesper Olsson, "Avantgardet i de svarta rubrikernas backspegel", *SvD* 3/12 2018; Ulrika Knutson, "Därför hade Wägner knappast jublat över de första 100 åren", *SvD* 16/12 2018.

komma ifråga för analys, samtidigt som jag undviker eventuella periodiciteter i materialet, exempelvis att en viss skribent vanligen publicerade sig i slutet av månaden eller ett visst ämne tenderade att uppträda under en viss veckodag.¹⁷

Ämnesmässigt omfattade streckarna ett mycket brett spektrum och snart sagt alla existerande akademiska fält fanns representerade. Med det sagt är det uppenbart att vissa ämnen dominerade. I min analys av de 400 streckarna har jag delat in artiklarna i 30 medelstora ämneskategorier, från arkitektur och astronomi över historia och litteratur till språk, teologi och utrikespolitik. Dessa kategorier kan i sin tur föras samman till tre större kunskapsområden.

Det tveklöst största av dem var humaniora, dit 56 procent (225 stycken) av texterna hörde. Detta kunskapsområde omslöt de traditionella humanistiska disciplinerna. Historia var med sina cirka 60 artiklar (15 procent av helheten) den enskilt största av de ingående ämneskategorierna, följd av litteraturhistoria och arkitektur med vardera ett fyrtiotal artiklar. Arkeologi, konsthistoria, pedagogik, språk och teologi noterade ett tiotal bidrag var; knappt hälften så många hade musikhistoria och filosofi. Till denna sfär räknas även behandlingen av de samtida konstarterna – det vill säga recensioner av eller reflexioner över aktuell skönlitteratur, konst, musik och dramatik. Att även inlemma dagskritiken i kunskapsområdet humaniora är inte självklart men på många sätt i enlighet med tidens syn på det humanistiska verksamhetsfältet. De recensioner av exempelvis nyutkommen skönlitteratur som publicerades under strecket formade sig ofta till rundmålningar över ett helt författarskap eller litteraturhistoriska utblickar snarare än till enbart en värdering av ett enskilt verk. De kritiker som skrev denna typ av streckare – Gösta Attorps, Gunnel Vallquist, Karl Ragnar Gierow, Göran Schildt för att nämna några av de mest frekvent förekommande – hade alla en djup förankring i en humanistisk lärdomskultur.

Det näst största kunskapsområdet kan ges beteckningen samhällsfrågor; inemot 22 procent (87 artiklar) bör räknas hit. Den gemensamma nämnaren för dessa streckare var att de grep sig an 1960-talets samhälle

17. Urvalet har skett den 14/2 2018 med hjälp av webbplatsen Random.org (<<https://www.random.org>>), som använder sig av atmosfäriskt brus för slumpmässig generering. Artiklarna lokaliserades och lästes därefter genom *SvD:s* digitala fulltextarkiv, <www.svd.se/arkiv>. En sammanställning av artiklarna finns i författarens ägo.

och diskuterade problem och lösningar, både i Sverige och utomlands. Även bland dessa samtidsinriktade alster går det att skönja två inriktningar. Den ena var ett utflöde av de akademiska samhällsvetenskaperna och texterna var skrivna av deras företrädare. Med stöd i statsvetenskap, sociologi, ekonomi eller psykologi introducerades rön och böcker granskades – ofta i syfte att kasta ljus över ett samhällsfenomen av betydelse. Den andra riktningen var inte lika tydligt fästad i den vetenskapliga världen och utmärktes snarare av ett mer allmänt omvärldsintresse. I streckarformatet tecknade korrespondenter utvecklingen i en viss region, diplomater redogjorde för förändringar i de internationella relationerna och militärer analyserade de säkerhetspolitiska variablerna.

Det minsta av de tre kunskapsområdena utgjordes av naturvetenskap med tio procent (40 artiklar) av totalsumman. Även om det skrevs en handfull texter om matematik, kemi och geologi var två andra naturvetenskapliga fält betydligt mer populära. Å ena sidan fanns det ett förhållandevis stort intresse för astronomi och vissa aspekter av den moderna fysiken. Matematiklektorn Tord Hall och astronomiprofessorn Åke Wallenquist rapporterade om nya rön och skildrade den pågående rymdkapplöpningen utifrån en vetenskaplig synvinkel. Det gjorde även Peter Nilson, docent i astronomi, men ofta med en existentiell eller idéhistorisk infallsvinkel. Å andra sidan tilldrog sig biologi och naturvård uppmärksamhet. Den mest ihärdige streckarförfattaren inom detta gebit var Kai Curry-Lindahl, zoolog och chef för Skansens naturhistoriska avdelning. Han var ofta på resande fot och kombinerade naturessäistiska betraktelser från olika slags biotoper med inlägg i naturvårdsdebatten.

Under strecket kan ses som en manifestation av en särskild sorts kunskapskultur med sina outtalade hierarkier och privilegierade kunskapsformer. Det fanns som synes en slagsida mot klassisk humaniora, men här bereddades det även plats för samhällsfrågor och naturvetenskap. Tropen ”de två kulturerna”, omdebatterad i Sverige under denna tid, bland annat efter utgivningen av C.P. Snows skrift på svenska 1961, återspeglade inte den verklighet som rådde under strecket under 1960-talet. Möjligen är Wolf Lepenies begrepp ”die drei Kulturen” bättre – med samhällsvetenskap som det tredje fältet.¹⁸ Färsk forskning om humanioras historia har samtidigt varnat för att reproducera tidens egen självkaraktäristik

18. Eldelin (2006); Wolf Lepenies, *Die drei Kulturen: Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft* (München 1985).

och påtalat behovet att formulera andra förståelseformer.¹⁹ Det är av den anledningen värt att stanna upp inför det faktum att humaniora stod sig jämförelsevis stark i detta segment av svensk offentlighet under 1960-talet. I universitets- och vetenskapshistoriska framställningar är detta ett skede då samhälls- och naturvetenskaperna expanderade kraftigt på ett sätt som de humanistiska ämnena inte gjorde. När humanioras ställning i det akademiska systemet skildras blir det därför inte sällan i form av en berättelse om "humanioras kris".²⁰ Denna studie är emellertid inriktad mot en annan dimension: den humanistiska kunskapens cirkulation i samhället. När fokus skiftar träder inte bara andra ämnen och aktörer fram i förgrunden; värderingen av en hel epok kan också bli en annan.

Understreckarnas form är också intressanta i ett kunskapshistoriskt perspektiv. Deras omfång varierade något under 1960-talet, men en genomsnittlig text bestod av cirka 2 000 ord eller 10 000 tecken. Av hävd var de inte bundna av ett givet format; att det skulle vara ett fritt forum, både till genre och innehåll, var ett arv från 1800-talet. Inte desto mindre går det att urskilja vissa huvudsakliga texttyper. Ungefär en tredjedel av 1960-talets streckare var recensioner, huvudsakligen av nyutkommen svensk och internationell litteratur men även av teaterpjäser och konstutställningar. Något flera, drygt 35 procent, hade en mer allmän karaktär av presentation av ett ämne, reflexion över en företeelse eller kommentar till en aktuell fråga. Dessa artiklar hade alltså inte formen av en bedömning av ett specifikt verk och kunde sinsemellan vara mycket olika. Somliga var essäer, andra erbjöd fördjupningar i ett brännande ämne, ytterligare andra var betraktelser över ett kultur- eller samhällsfenomen i samtiden. Utöver dessa bägge huvudformat förekom det ett par andra texttyper. Knappt tio procent av streckarna var reserapporter från utlandet. Cirka åtta procent var regelrätta inlägg i en svensk debatt och lika många var kommenterande analyser av ett utrikespolitiskt skeende. Därtill publicerades det enstaka nekrologer och intervjuer.

19. Fabian Krämer, "Shifting Demarcations: An Introduction", *History of Humanities* 3:1 (2018).

20. Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del 2, 1809–2000* (Stockholm 2000); Svante Nordin, *Humaniora i Sverige: Framväxt, guldålder, kris* (Stockholm 2008). För en analys, se Hampus Östh Gustafsson, "The Discursive Marginalization of the Humanities: Debates on the 'Humanist Problem' in the Early 1960s Swedish Welfare State", *History of Humanities* 3:2 (2018).

En kategorisering av detta slag är vanskelig och brister i precision. Gränserna mellan de olika texttyperna var ofta flytande och en och samma streckare kunde innehålla flera genrelement. En recension som utgick från en aktuell bok kunde växa ut till en reflexion över en större fråga, medan en essä om ett tidlöst ämne kunde övergå i en kommentar till en nutidspolitisk stridsfråga.

Nästan så många som en av tio streckare hade alltså formen av en rapport från resor i främmande länder. Det kunde röra sig om analyser av den politiska utvecklingen i en stat eller mer av kulturhistoriska betraktelser. Ofta avsatte vistelserna inte bara en text utan en serie streckare som publicerades med ojämna mellanrum under någon månads tid. En flitig bidragslämnare var Sven Aurén. Han var till vardags tidningens Pariskorrespondent, men företog under 1960-talet reportageresor till bland annat Angola, Kuba, Albanien och Kanada. En annan som gjorde sig ett namn som reserapportör var Sigvard "Sigge" Lindqvist, sedermera legendarisk rysklärare vid Försvarets tolkskola i Uppsala, som i ett stort antal streckare skildrade liv och samhällssystem på andra sidan järnridån.²¹

De många reserapporterna är argument mot den som skulle hävda att Under strecket var ett slags slutet, västerländskt lärdomsreservat. Tidningar som *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* publicerade under 1960-talet visserligen mer om Vietnamkriget än *Svenska Dagbladet*.²² Men utvecklingen i tredje världen återspeglades också i tidens streckare, och inte bara genom Sven Auréns punktvisa fördjupningar från enskilda länder och regioner. Under strecket skrev exempelvis journalisten Einar von Bredow samtidspolitiska kommentarer om Sydostasien samtidigt som statsvetaren Göran Hydén skildrade ett Afrika i förvandling och diplomaten Torsten Örn analyserade Förenta Nationerna.²³

Min kartering av 1960-talets Under strecket, huvudsakligen baserad på en kvantitativ analys av 400 artiklar, har fångat artiklarnas innehåll och genretillhörighet. Även om undersökningen har varit synkron till sin karaktär och inte inriktad mot att detektera förändring över tid finns

21. Kragh (2018).

22. Eva Queckfeldt, *"Vietnam": Tre svenska tidningars syn på vietnamfrågan 1963–1968* (Lund 1981).

23. Se exempelvis: Einar von Bredow, "De sydöasiatiska ländernas gränser", *SvD* 14/8 1967; Göran Hydén, "Det socialistiska experimentet i Tanzania och Arushadeklarationen", *SvD* 24/10 1968; Torsten Örn, "Tyskland och FN", *SvD* 8/5 1968.

det inget som tyder på att ett grundläggande skifte ägde rum mellan tidigt och sent 1960-tal. Snarare är kontinuiteten iögonenfallande. I de samtidskommenterande streckarna togs Vietnamkriget och studentradikalismen upp till behandling under slutet av perioden, men dessa artiklar förblev i klar minoritet. Den äldre bildningskulturen stod sig stark under hela decenniet, och 1968 framstår inte som en vattendelare i Under streckets historia. Också under det revolutionära märkesåret var skribenter med djup förankring i klassisk humaniora väl representerade.²⁴

För att Under strecket skulle fungera som en plats för kunskaps-cirkulation krävdes det dock inte bara att en tidning upplät ett publicistiskt forum. Det fordrades också aktiva kunskapsaktörer – människor som besatt ett relevant vetande och som var förmögna att förmedla detta i texter som var anpassade till streckarformatet. Genom att förskjuta blicken mot aktörerna kan kunskapsinnehållet få större konkretion.

Streckarskribenter som kunskapsaktörer

En kunskapsaktör kan i generella termer beskrivas som en person som i ett givet historiskt sammanhang bidrar till att kunskap produceras och/eller cirkulerar. Under vissa omständigheter är det också fullt rimligt att inkludera olika typer av publiker i aktörsbegreppet; de blir då medskapande i kunskapsprocessen. En kunskapsaktör kan studeras utifrån socialhistorisk utgångspunkt, exempelvis genom att analysera dess samhällsreliga ställning och olika former av kapital. Denna typ av studier finns det relativt gott om, men som Philipp Sarasin har påpekat kan det slå över i ett slags sociologisk reduktionism om undersökningarna stannar här. Han framhåller att studiet av kunskapsaktörer också bör inbegripa kunskapens innehåll och form. På så sätt blir en persons förmåga och auktoritet att verka som kunskapsaktör även avhängig den teoretiska och praktiska kunskap som den besitter eller förmedlar.²⁵

1960-talets streckarskribenter kan som kunskapsaktörer karakteriseras på flera sätt. Bakom de texter som jag har studerat stod människor med olika typer av yrkesbakgrund. Här återfanns docenter och professorer, men också direktörer, arkitekter, ingenjörer och journalister.

24. Östling (2018a).

25. Philip Sarasin, "Was ist Wissensgeschichte", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36:1 (2011) s. 169–170.

Om man höjer blicken blir professionernas pluralism dock mer relativ. Författarna till de 400 streckare som har analyserats kan inordnas i tre större grupper.

Den största av dem, som utgjordes av cirka 55 procent (221 stycken) av alla artiklar, bestod av dem som kan betecknas som akademiker. De har det gemensamt att de hade en högre universitetsexamen och primärt presenterade sig med sin akademiska titel eller tjänstebetäckning: licentiat, doktor, docent, lektor eller professor. Den näst största gruppen var skribenter som utgjorde 16 procent (63 artiklar) av de totala bidragslämnarna. De framträdde i egenskap av journalister, redaktörer eller författare. Den tredje största gruppen, ämbetsmännen, stod bakom nio procent (35 stycken) av streckarna. Även om denna etikettering är något oprecis hölls gruppen samman av att dess medlemmar var högre tjänstemän med statligt ämbete, i första hand med hemvist vid arkiv, museer eller ambassader – universitetsanställda är undantagna. Återstoden av streckarskribenterna, cirka 20 procent, kan inte entydigt föras till en större grupp. Här återfanns bland andra militärer, präster, arkitekter och näringslivsföreträdare.²⁶

Under strecket kan alltså inte utan skäl betecknas som en akademikerbastion under 1960-talet. Personer med högre universitetsexamen konstituerade en majoritet av streckarskribenterna. Det gällde självklart för dem som jag har betecknat som akademiker, men även inom de två andra huvudgrupperna fanns det inte så få personer som hade avlagt licentiat- eller doktorsexamen. Det var exempelvis sant för flera av de mest flitiga skribenterna under strecket, bland dem historikern Alf Åberg, zoologen Kai-Curry Lindahl samt författare och kritiker som Knut Hagberg, Gösta Attorps och Göran Schildt.

Över huvud taget hade *Svenska Dagbladets* kulturavdelning täta band till den akademiska världen under 1960-talet. Det åskådliggörs om inte annat av de tre personer som verkade som chefer under decenniet. Litteraturhistorikern Gunnar Brandell hade 1950 disputerat på en avhandling om Strindbergs *Infernokris* och samma år inlett sin chefsperiod vid tidningen. När han lämnade denna tolv år senare var det för att bli professor i Uppsala. Åke Janzon, kulturredaktör 1963–1969, hade lagt fram en licentiatavhandling i den uppländska lärdomsstaden 1946 och därefter

26. I praktiken förekom det överlappningar mellan de olika grupperna och en person som skrev flera artiklar under loppet av decenniet kunde ibland framträda med olika titlar.

främst verkat som litteratur- och teaterkritiker. År 1974 skulle han utses till hedersdoktor vid sitt alma mater. Från 1969 blev en annan Uppsalaakademiker chef för kulturavdelningen – Leif Carlsson. Han hade i yngre år fördjupat sig i stormaktstidens latinska promotionslitteratur men efter att ha licentierat övergått till tidskrifts- och tidningsvärlden.²⁷

Bland Under streckets skribenter var mansdominansen absolut under 1960-talet. Av de undersökta streckarna var endast 26 av 400 författade av kvinnor. Det innebär att det i genomsnitt var sex till sju procent eller cirka två texter per månad som inte var skrivna av män. Det starkt begränsade antalet kvinnor hade sin motsvarighet inom närliggande sfärer av samhället vid denna tid. Den akademiska världen var exempelvis utpräglad maskulin; vid Lunds universitet dröjde det till 1965 innan den första kvinnan, historikern Birgitta Odén, utnämndes till ordinarie professor.²⁸

Om vi synar de kvinnliga skribenter som var aktiva framträder några mönster tydligare. I allmänhet tenderade de kvinnliga bidragslämnarna att skriva om klassiska humanistiska ämnen: litteratur, historia, språk, arkeologi och antikens kultur. Inget av dessa områden kan dock ses som exklusivt kvinnliga domäner; numerärt dominerade manliga skribenter även inom dem. Två av *Svenska Dagbladets* fasta medarbetare hörde till de skribenter som frekvent bidrog. Kulturjournalisten Ven Nyberg skrev gärna om skönlitteratur och gjorde författarporträtt, medan Romkorrespondenten Martha Larsson huvudsakligen behandlade italiensk kultur. Även journalisten Sigrid Kahle hörde till de återkommande, inte sällan med inriktning mot teater och tysk kultur. Härtill kom enstaka kvinnliga akademiker och frilansskribenter som då och då skrev streckare – såsom Ragnhild Söderbergh om språk, Sonja Lyttkens om matematik, Gerd Reimers om konst och Titti Nylander om Italien.

Den kvinnliga skribent som var mest aktiv som streckarförfattare under detta skede var utan tvivel författaren Gunnel Vallquist. Allt som allt skrev hon under 1960-talet 72 stycken streckare. Med sin inriktning mot litteratur och trosfrågor var hon inte otypisk för årtiondets kvinnli-

27. Thure Stenström, Bengt Landgren & Lars Furuland, "SvD:s förre kulturchef och ledande Strindbergforskare", *SvD* 11/3 1994; Gunnar Brandell, "Tongivande litteraturbedömare", *SvD* 10/3 1983; Thure Stenström, "Leif Carlsson – mannen utan svek", *SvD* 25/7 2002.

28. Göran Blomqvist, "Så blev kvinnor professorer vid Lunds universitet", i Margareta Wirmark (red.), *Professorsboken: Fyrtionio Lundakvinnor berättar* (Stockholm 1996) s. 113–121, 216–217.

ga deltagare under strecket. Hennes djupa förtrogenhet med en romansk och katolsk kultur återspeglades samtidigt i hennes artiklar, och hon introducerade idogt nya författarskap.²⁹ Det mest handfasta uttrycket för hennes religiösa engagemang var de många streckarna som hon skrev om Andra Vatikanconciliet. Vallquist, som hade konverterat till katolicismen 1939, bodde i Rom under fyra höstar från 1962 och rapporterade utförligt om den katolska kyrkans omvälvande förändringar. För *Svenska Dagbladet* fungerade hon som ett slags konciliekorrespondent och publicerade 1962–1965 inalles 18 streckare om den katolska kyrkan. Sammantagna gav de en mångfasetterad bild av reformdiskussionerna, sammandrabbningarna i conciliet och skillnaderna mellan påvarna Johannes XXIII och Paulus VI.³⁰

Vallquists person ger en bild av hur en kunskapsaktör kunde verka. Hon var inte bara en recensent eller rapportör utan en hängiven vägvisare in i den romanska världens litterära och intellektuella kultur. För läsare i det konfessionellt homogena Sverige, där antikatolska stämningar alltjämt kunde vara starka, torde Vallquists sakliga men engagerade redogörelser från Rom ha fungerat som ett upplysningsprojekt om katolicismen i allmänhet och Vatikanen i synnerhet.³¹

En fördjupad analys av några av de mest framträdande streckarskribenterna kan ytterligare specificera kunskapsaktörernas betydelse för cirkulationen. Med utgångspunkt i ämnet historia – det kunskapsfält som var det enskilt största bland artiklarna under 1960-talet – kan mönster i ämnesval avtäckas och olika roller urskiljas. I centrum ställer jag därför i det följande de två flitigaste historikerna under detta skede, Alf Åberg och Sten Carlsson. De hade båda sin professionella

29. Gunnel Vallquist, *Katolska läroår: Uppsala–Paris–Rom* (Stockholm 1995); Sara Stridsberg, *Gunnel Vallquist: Inträdestal i Svenska Akademien* (Stockholm 2017); Dahl (2018). Uppgifterna om Vallquists artiklar har hämtats ur två typer av källor som bägge i dag förvaras på SvDs kulturredaktion: dels ett skribentregister, dels de månadsförteckningar över streckare som fortlöpande publicerades i tidningen och som nu har skannats.

30. Bland annat Gunnel Vallquist, "Inför det romerska kyrkomötet", *SvD* 4/10 1962; "Sammandrabbning i conciliet", *SvD* 4/12 1962; "Vatikanconciliets första akt", *SvD* 18/1 1963; "Från Johannes till Paulus", *SvD* 14/7 1963; "Vatikanconciliets andra akt", *SvD* 19/10 1963; "Reformvänligt Vatikanconcilium", *SvD* 12/11 1963; "Vatikanconciliet mellan slagen", *SvD* 28/7 1964; "Conciliet och religionsfriheten", *SvD* 29/10 1964; "Kuppförsök i Vatikanen", *SvD* 17/11 1964; "Katolsk kvinnosak och kyrkligt ämbete", *SvD* 23/10 1965; "Romersk skördetid", *SvD* 5/11 1965; "Conciliet avslutat", *SvD* 18/12 1965.

31. Yvonne Maria Werner, "Den katolska faran: Antikatolicismen och den svenska nationella identiteten i ett nordiskt perspektiv", *Scandia* 81:1 (2015).

BILD 1. Gunnel Vallquist tillsammans med Jan Myrdal år 1966. Foto: Kurt Berggren/*Aftonbladet*. TT Nyhetsbyrån.

hemvist inom historieämnet men de hade olika värv, stil och specialitet. En grundfråga för mig blir hur de verkade som aktörer i det offentliga rummet och vilka möjligheter som Under strecket gav dem.³² Härigenom kan jag dessutom belysa aspekter på de professionella historikernas verksamhet i 1960-talets Sverige som befintliga studier inte har gjort. Tidigare forskning kan sägas ha haft två tyngdpunkter. Å ena sidan har det funnits en inriktning mot de genomgripande interna förändringarna av historievetenskapen som tog sin början här, det som Rolf Torstendahl har benämnt "den historiografiska revolutionen".³³ Å andra

32. Liksom i fallet Vallquist har uppgifter om Åbergs och Carlssons artiklar hämtats från SvDs skribentregister och månadsförteckningar. Jag har översiktligt behandlat de båda historikernas streckargärning i Östling (2018b).

33. Cecilia Trenter, *Granskningens retorik och historisk vetenskap: Kognitiv identitet i recensioner i dansk Historisk tidsskrift, norsk Historisk tidsskrift och svensk Historisk tidsskrift 1965–1990* (Uppsala 1999); Agneta Ljungh, *Sedd, eller osedd? Kvinnskildringar i svensk historieforskning, mellan åren 1890 till 1995* (Lund 1999); Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker: Från medeltid till våra dagar* (Stockholm 2009); Daniel Nyström, *Innan forskningen blev radikal: En historiografisk studie av arbetarhistoria och kvinnohistoria* (Malmö 2015); Rolf Torstendahl, *Den historiografiska revolutionen 1960–1990* (Lund 2017); Jakob Winther Forsbäck, *Med dubbla syften: Forum för kvinnliga forskare, aktivism och statsfeminism 1975–1995* (Göteborg 2017).

sidan har historiens roll i politiken, skolan och kulturen uppmärksammas, vanligen i form av analyser av historiebruk och historiekultur.³⁴ I mitt fall är det i stället professionella historiker som kunskapsaktörer i offentligheten som står i blickfånget, närmare bestämt hur de agerade i ett specifikt publicistiskt forum.³⁵

Historikern som nyfiken mångfrestare

Alf Åberg (1916–2011) hade disputerat 1947 i Lund på avhandlingen *Indelningen av rytteriet i Skåne åren 1658–1700*. Redan då hade han påbörjat sin verksamhet som arkivman och han skulle under fyra decennier vara knuten till Krigsarkivet, de sista åren som dess chef. Parallellt med sitt ordinarie arbete utvecklade Åberg ett omfattande historiskt författarskap som gjorde honom till ett namn långt utanför fackkretsarna. Han skrev tusentals tidningsartiklar, var en ofta hörd röst i radions *Svar idag* och gav ut ett åttiotal böcker. Som erkänsla för sina populärvetenskapliga insatser erhöll han professors namn 1982.³⁶

Åberg blev under tidigt 1950-tal medarbetare i *Svenska Dagbladet*. Under en lång följd av decennier skulle han bidra med recensioner, essäer och andra slags artiklar, nästan uteslutande i historiska ämnen. Den textsort som han främst förknippades med var understreckarna. Allt som allt skulle han skriva över 500 stycken.³⁷ Under 1960-talet blev det totalt 141 streckare – med andra ord lite drygt en i månaden eller i ge-

34. Bland ett flertal studier kan nämnas Roger Johansson, *Kampen om historien: Ådalen 1931: Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000* (Stockholm 2001); Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm 2001); Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001); David Ludvigsson, *The Historian-Filmmaker's Dilemma: Historical Documentaries in Sweden in the Era of Häger and Villius* (Uppsala 2003); Ingmarie Danielsson Malmros, *Det var en gång ett land...: Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar* (Höör 2012).

35. Det saknas inte helt medie- och kunskapshistoriskt präglade studier av 1960-talets svenska historiker, men de har en delvis annan inriktning, se Johan Jarlbrink, "Historievetenskapens mediehantering", i Mats Hyvönen, Pelle Snickars & Per Vesterlund (red.), *Massmedieproblem: Mediestudiets formering* (Lund 2015); Gustav Holmberg, "Framtiden: Historikerna blickar framåt", i Gunnar Broberg & David Dunér (red.), *Beredd till bådadera: Lunds universitet och omvärlden* (Lund 2017); Östling 2017a; David Larsson Heidenblad, "Miljöhumaniora på 1960-talet? Birgitta Odéns miljöhistoriska initiativ och skissernas historiografi", *Scandia* 85:1 (2019).

36. Carl Otto Werkelid, "Med Karl XI i fredligt härnadsståg mot utbildningen", *SvD* 18/6 1997; Zander (2001) s. 381–383; Leif Gidlöf, Åsa Karlsson, Erik Norberg & Ulf Söderberg, "Alf Åberg", *SvD* 6/11 2011.

37. Werkelid (1997).

BILD 2. Alf Åberg (t.v.) studerar kartor i Krigsarkivet tillsammans med Jan Olof Olsson ("Jolo") år 1960. Foto: Okänd. Stockholms stadsmuseum.

nomsnitt 14 per år. Den första hade formen av en recension av Göran Rystads avhandling om krigspropagandan under trettioåriga kriget; den sista var en friare essä om vänskapen mellan Samuel Beckett och James Joyce. Spännvidden i ämnesvalen var som synes avsevärd. Ändå går det att notera vissa replipunkter och favoritteman.³⁸

Den unge historieforskaren Åberg hade ägnat sig åt Skånes övergång från Danmark till Sverige och 1600-talshistoria var ett ämne som han fortsatte att fascineras av. Under 1960-talet skulle han upprepade gånger författa streckare om svensk stormaktstid. Han skrev om när svensk trupp försvarade Wien 1686, om det karolinska fälttåget i Ryssland, om Karl XII:s polska politik och om annat som hörde till epokens militära omvälvningar.³⁹ På samma gång närde han ett intresse för tidevarvets person- och kulturhistoria. Erik Dahlbergh vederfors, i egenskap av

38. Alf Åberg, "Propagandan under trettioåriga kriget", *SvD* 22/4 1960; "Vännerna Beckett och Joyce", *SvD* 10/12 1969.

39. Alf Åberg, "När svenskarna försvarade Wien", *SvD* 27/8 1960; "De som återvände", *SvD* 10/11 1960; "Krig och politik", *SvD* 2/8 1968.

tecknare och arkitekt, flera streckare, men Åberg uppmärksammade även Bohusläns historia, Stockholms stads tänkeböcker och karoliners vistelser i Österlandet.⁴⁰

Alf Åberg skrev samtidigt mycket och gärna om internationell historia. Under 1960-talet kan man notera artiklar om baskernas historia, amerikanska frihetskriget och kolonialiseringen av Afrika – och mycket däremellan.⁴¹ Två länder återvände han särskilt frekvent till: Irland och Finland. Med sin katolska särprägel fängslade Irland Åberg, och till Under strecket inflöt åtskilliga irländska texter. Enbart om James Joyce skrev han sju streckare 1963–1969.⁴² Hans finska bidrag kunde handla om den svenska tiden före 1809, men också om självständighetens och krigens 1900-tal. En tredelad serie från oktober 1964 baserade sig på intryck från en resa i Savolax.⁴³ Åberg kombinerade här historiska skildringar av Göran Magnus Sprengtporten och livet i det gustavianska Finland med en form av resejournalistik med egen personlig närvaro i texten. "Vägen till Haapaniemi är smal och krokig och slutar på en lagårdsbacke", skrev han för att åskådliggöra sitt möte med den gamla krigsskolan.⁴⁴

Även om Åberg således hade ett specialintresse för vissa länder måste han betecknas som en historisk allätare. Han kände inga kronologiska begränsningar: det var lika naturligt att gripa sig an Tacitus *Annales* och Afrikas forntid som det var att behandla Zimmermannstelegrammet under första världskriget eller general de Gaulles första regeringstid.⁴⁵ Som den krigsarkivarie han var skrev Åberg inte så lite om storpolitik och soldaters liv i fält, men han hade uppenbart också breda socialhistoriska och folkloristiska intressen. För att ge ett exempel: Under sensom-

40. Alf Åberg, "Erik Dahlberghs Stockholm", *SvD* 24/12 1963; "Erik Dahlbergh i Uppland", *SvD* 21/1 1967; "Erik Dahlbergh och målarslotten", *SvD* 22/1 1969; "Om nyttan av Bohuslän", *SvD* 25/5 1963; "Stockholm i stormaktstidens gryning", *SvD* 9/12 1964; "Karolinerna och Österlandet", *SvD* 5/1 1967.

41. Se exempelvis Alf Åberg, "De gåtfulla baskerna", *SvD* 8/8 1963; "Amerika och franska revolutionen", *SvD* 22/5 1966; "Stanley", *SvD* 24/12 1961.

42. Alf Åberg, "James Joyces far", *SvD* 22/9 1963; "James Joyces vän", *SvD* 24/7 1964; "James Joyce i Trieste", *SvD* 30/7 1965; "Odysseus från Trieste", *SvD* 4/8 1965; "Tjugofemårsminnet av Joyce", *SvD* 14/11 1966; "James Joyces brev", *SvD* 24/7 1967; "Vännerna Beckett och Joyce", *SvD* 10/12 1969.

43. Alf Åberg, "Kadetten i Savolax", *SvD* 15/10 1964; "Kriget i ödemarken", *SvD* 20/10 1964; "På andra sidan gränsen", *SvD* 27/10 1964; "Finländska ofärdsår", *SvD* 2/7 1963; "När jägarrörelsen började", *SvD* 21/4 1965; "Det fria Finlands första år", *SvD* 5/12 1967.

44. Alf Åberg, "Kadetten i Savolax", *SvD* 15/10 1964.

45. Alf Åberg, "Historien som konst", *SvD* 3/2 1966; "Har Afrika en forntid?", *SvD* 28/4 1962; "Zimmermannstelegrammet", *SvD* 6/9 1963; "de Gaulle första gången", *SvD* 3/10 1966.

maren 1962 kunde han recensera ett par böcker om Mussolini för att i de efterföljande tre streckarna i tur och ordning behandla Stockholm under 1500-talet, kyrkklockornas kulturhistoria och ett svenskt dialektlexikon.⁴⁶

Den uppenbara bredden i Åbergs repertoar innebar inte bara att han kunde intressera sig för snart sagt all mänsklig historia. Den gav honom också en överblick och en förmåga att foga in det partikulära i större mönster. I december 1962 skrev han exempelvis en streckare om en återutgiven 1600-talsdagbok av Petrus Magni Gyllenius. Merparten av artikeln ägnade Åberg åt att skildra denne värmländske bondpojkes väg till prästämbetet, men han inledde med en reflexion över hur den samtida biografien hade förvandlats under intryck av skönlitteraturen. "Det skulle vara intressant att följa den svenska biografien tillbaka genom århundradena", fortsatte Åberg och skisserade därefter de stora faserna med början i det han kallade "memoarernas födelsetid" på 1600-talet. Hans vurm för historiens mångfald utslöt således inte ett analytiskt sinne.⁴⁷

Artikeln om en bondpojke under stormaktstiden var typisk i så måtto att Åberg snabbt förmådde leda in läsaren i ämnet och ge en effektiv resumé av den bok eller det tema som han behandlade. I recensioner kunde han påtala tillkortakommanden eller formulera kritiska anmärkningar, men vanligen var han välvilligt inställd till det verk som han utgick från och han tycks lätt ha kunnat entusiasmeras av ett ämne. Han var inte den hårda polemikens man. I val av inriktning förefaller Åberg i allt väsentligt ha styrts av håg och nyfikenhet. Han arbetade inte för att systematiskt introducera någon ny historievetenskaplig strömning eller främja en viss intellektuell tendens. Han anmälde frekvent doktorsavhandlingar och andra akademiska studier, men lika gärna skrev han om källutgåvor, biografier och facklitteratur avsedd för en bredare läsekrets.

Alf Åbergs skribentgärning illustrerar hur en specifik aktör kunde befördra cirkulation av humanistisk kunskap i offentligheten. Under strecket uppträdde han som förmedlare av nya insikter och popularisator av vetenskapliga rön, men minst lika viktig var hans roll att ak-

46. Alf Åberg, "Myten Mussolini", *SvD* 2/8 1962; "När Stockholm sprängde sina murar", *SvD* 1/9 1962; "Kyrkklockornas vittnesbörd", *SvD* 9/9 1962; "Vördig prostens ordbok", *SvD* 27/9 1962.

47. Alf Åberg, "Prästmans dagbok", *SvD* 9/12 1962.

tivera befintlig kunskap och vidmakthålla ett historiskt minne. Allt detta skedde vid sidan av hans ordinarie arbete som arkivarie; enligt egen utsago skrev han alltid sina streckare på kvällen efter arbetstid.⁴⁸ Med sina vidsträckta historiska intressen kunde han ta till sig en del av det som var nytt i 1960-talets historieforskning såsom socialhistoria och folkets historia samtidigt som han skrev åtskilligt om mer traditionella ämnen såsom politikens, krigens och de stora människors historia. I en tid av accelererande vetenskaplig specialisering var Åberg en nyfiken mångfrestare.

Universitetsprofessorn som offentlig intellektuell

Under strecket verkade samtidigt en historiker med en annan profil. Sten Carlsson, professor i historia i Uppsala 1956–1983, hade en ovanlig bredd i sin akademiska gärning. När han fick sin lärostol hade han publicerat vetenskapliga skrifter om nästan alla århundraden i svensk historia. Som professor skulle han främst inrikta sig mot den moderna epokens socialhistoria. Vid sidan om en intensiv verksamhet som forskare och forskningsledare författade han den första universitetsläroboken i Sveriges moderna historia och var en av huvudkrafterna bakom tiobandsverket *Den svenska historien*.⁴⁹

Carlsson hade börjat skriva för *Svenska Dagbladet* i början av 1950-talet. Inledningsvis bidrog han emellanåt med ledarartiklar men övergick alltmer till kulturmaterial, i synnerhet understreckare.⁵⁰ Under 1960-talet skrev Carlsson 81 stycken, förhållandevis jämnt fördelade över tid. I jämförelse med Alf Åberg var Carlssons historiska repertoar smälare, med en klar inriktning mot 1800- och 1900-talen. I gengäld skrev Uppsalaprofessorn också om historievetenskapens villkor och gjorde inlägg i utbildnings- och forskningspolitiken.

Biografier över den moderna epokens monarker, statsmän och politiker utgjorde ett huvudstråk i Sten Carlssons gärning som streckarskribent. Hans första alster det aktuella decenniet, publicerad i början av januari 1960, tog exempelvis sin utgångspunkt i en amerikansk studie av Dwight D. Eisenhower. Artikeln var med sin kombination av historisk

48. Werkelid (1997).

49. Lars-Göran Tedebrand (red.), *Historieforskning på nya vägar: Studier tillägnade Sten Carlsson 14.12.1977* (Lund 1977); Sune Åkerman, *Historiker i brytningstid: Ett miniporträtt av Sten Carlsson* (Karlstad 2010).

50. Åkerman (2010) s. 90–92.

BILD 3. Sten Carlsson med hustrun Kerstin Carlsson, troligen 1966. Boken han håller i är *Den svenska historien 1: Forntid, vikingatid och tidig medeltid till 1319* (1966), som han var medförfattare till. Foto: okänd. Bilden i Carl Henrik Carlssons ägo.

rundmålning och kritisk diskussion typisk för Carlsson, även om flertalet av de gestalter som han behandlade var avlidna eller inte längre aktiva som maktens män. Sålunda skrev han om Oscar II, Dag Hammarskjöld, Vladimir Lenin och åtskilliga andra.⁵¹

Över huvud taget ägnade sig Carlsson mycket åt europeisk 1900-tals-historia, i synnerhet ämnen som hade anknytning till världskrigen och de ideologiska konfrontationerna i det nära förflutna.⁵² För en man som var jämgammal med oktoberrevolutionen och som tillbringat ungdomsåren i nationalsocialismens närhet för att under efterkrigstiden

51. Sten Carlsson, "Eisenhower – mannen och sinnebild", *SvD* 3/1 1960; "Landsfaderns memoarer", *SvD* 30/9 1960; "Oscar II som skandinav", *SvD* 1/10 1962; "Böcker om Dag Hammarskjöld", *SvD* 6/12 1961; "Lenin i teori och praktik", *SvD* 15/7 1968.

52. Sten Carlsson, "Det stora fosterländska kriget", *SvD* 8/4 1962; "Sverige och Tyskland under första världskriget", *SvD* 19/7 1962; "Kommunistiska bröder", *SvD* 16/8 1962; "Kommunismen som religion", 23/7 1965; "Danmark före den 9 april", *SvD* 12/10 1966; "Från Sarajevo till Hiroshima", *SvD* 5/12 1966; "Tsarismen inför undergången", *SvD* 18/3 1967; "Makt utan inflytande", *SvD* 4/1 1969.

entydigt ta parti för Israel och den västliga gemenskapen var den moderna historien inte bara en professionell angelägenhet. Hans många samtidshistoriska streckare återspeglade politiska erfarenheter och röjde ett personligt engagemang.

Det vetenskapliga intresset och den ideologiska övertygelsen kunde förenas i en och samma artikel. I en streckare i september 1961 diskuterade Carlsson *Hitlers Zweites Buch*, det vill säga det dokument från 1928 som skulle bli en uppföljare till *Mein Kampf*, men som publicerades först 16 år efter Hitlers död, och då i en kommenterad vetenskaplig utgåva. Carlsson redogjorde för skriftens tillkomst och bärande idéer. Han drog slutsatsen att man redan i detta dokument från det sena 1920-talet kunde förstå vad som skulle hända om Hitler grep makten, och därför lönar det sig att "sätta sig in i en totalitär regims tankevärld, hur förvirrad och verklighetsfrämmande den än kan te sig". Här fanns sålunda en tydlig lärdom för samtiden. Sten Carlssons streckare publicerades bara ett par veckor efter att Berlinmuren börjat byggas. När han i slutet av artikeln blickade mot den tudelade tyska staden underströk han betydelsen av att studera en diktators ideologiska grundåskådning, "vare sig han nu ser sig själv som den av ödet utkorade ledaren för ett herrefolk eller betraktar sig som en förkämpe för ett ekonomiskt system, som är fyllt av en oemotståndlig inre kraft".⁵³

Som forskare framstår Carlsson som en socialhistoriens pionjär i Sverige. Bland hans vetenskapliga monografier från 1960-talet återfinns böcker som *Bonde – präst – ämbetsman* (1962), *Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866* (1966) och andra med tydlig socialhistorisk inramning.⁵⁴ Med detta i beaktande är det notabelt att så få av Sten Carlssons texter knöt an till den forskning som han bedrev. Han uppmärksammade endast enstaka socialhistoriska studier och över huvud taget lite av aktuell svensk historieforskning. I motsats till Alf Åberg visade han som tidningsskribent ett begränsat intresse för de breda lagrens historia.⁵⁵

53. Sten Carlsson, "Hitlers andra bok", *SvD* 6/9 1961.

54. Sten Carlsson, *Bonde – präst – ämbetsman: Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar* (Stockholm 1962); *Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866* (Stockholm 1966); *Byråkrati och borgarstånd under frihetstiden* (Stockholm 1963).

55. På denna punkt gör jag en annan värdering än Sune Åkerman, som menar att man i Carlssons publicistik känner igen väldigt mycket från hans egen forskning, se Åkerman (2010) s. 91.

Sten Carlssons starka förankring i samtidens akademiska historievetenskap märktes dock i andra typer av texter. I en streckare från september 1960 rapporterade han utförligt från den världshistorikerkongress som just avhållits i Stockholm. Han skrev senare en erkännansam nekrolog över Lauritz Weibull och presenterade översikter över modern historieforskning.⁵⁶ Även om han inte drog sig för att framföra egna åsikter var tonen vanligen saklig. Andra inlägg var mer debatterande och här kunde polemiken ligga öppen. I två streckare 1962 synade Carlsson till exempel gymnasieskolan och kritiserade planerna på dess nya utformning. I andra artiklar stod han upp för humanioras sak gentemot samhällsvetenskaperna och argumenterade för att utbyggnaden av det svenska universitetet inte fick leda till en brandskattning av de humanistiska ämnena. Efter att ha varit gästprofessor i Minnesota våren 1969 formulerade han några kritiska reflexioner om studentupproret, vars betydelse han menade var överdriven.⁵⁷

Universitetsprofessorn som offentlig intellektuell – det var så Sten Carlsson uppträdde under strecket. Han var alltså inte i första hand en förmedlare av ny svensk forskning utan strävade efter att sätta den moderna historiens omvälvande politiska skeenden i perspektiv. Som publik akademiker trädde han fram som en centralgestalt i den humanistiska världen. Att han såg något förebildligt i att förena intellektualitet och offentlig närvaro märks även av att han under 1960-talet skrev ett antal streckare om stora svenska publicister med gedigen akademisk bakgrund – Herbert Tingsten, Torgny Segerstedt, Ivar Anderson.⁵⁸

I motsats till Alf Åberg var Sten Carlsson ingen folkbildare av klassiskt snitt. Han kunde inte frammana samma ohöjda fascination inför det förflutna; i stället var hans insats att teckna de större linjerna och ge de vidare sammanhangen. Hans recensioner och historiska översiktsartiklar präglades av en neutral, vetenskaplig attityd, men när han använde Under strecket som debattarena blev hans samhällsåskådning uppenbar.

56. Sten Carlsson, "Historikerkongressen", *SvD* 3/9 1960; "Lauritz Weibull", *SvD* 14/12 1960; "Nordisk historikerdebatt", *SvD* 28/8 1964; "Historisk forskning", *SvD* 25/1 1966.

57. Sten Carlsson, "Kunskapskrav och betygssättning", *SvD* 1/11 1963; "Inspektörer eller censorer?", *SvD* 4/11 1962; "Humanister och samhällsvetare", *SvD* 22/1 1960; "Humanistdebatten", *SvD* 5/3 1960; "Humanister i Umeå", *SvD* 21/1 1964; "Studentrevolt och studentmakt i USA och Sverige", *SvD* 2/8 1969.

58. Sten Carlsson, "Tingstens självporträtt", *SvD* 20/8 1962; "Segerstedt och svenskheten", *SvD* 18/11 1962; "Tingsten som tidningsman", *SvD* 19/8 1963; "Publicist och politiker", *SvD* 2/10 1968; "SvD under krigsåren", *SvD* 20/10 1969.

I skol- och utbildningspolitiska frågor låg hans borgerliga, inte sällan konservativa värderingar i öppen dager; i utrikespolitiska kommentarer märktes hans antikommunism och hemhörighet i "den fria världen".

Alf Åberg och Sten Carlsson skilde sig åt i profil och intresse. I likhet med många andra av Under streckets tongivande humanistiska kunskapsaktörer var de verbala och välutbildade män, med sina självskrivna bildningsideal och kunskapsanspråk. Denna grupp hade sin sociala förankring vid universitet, läroverk, ambassader, museer, lärda verk och i statskyrkans högre kretsar. De slog vakt om litteratur, historia och övriga humaniora, och ratade i mycket film, sport och populärkultur. Samtidigt fanns det en öppenhet mot tidens vetenskaper och ett slags borgerlig internationalism. Under strecket ingick under 1960-talet i detta större kunskapshistoriska sammanhang.

Kunskapens arena och aktörer

Med detta sagt finns det skäl att samla ihop insikterna från mina undersökningar och återvända till den mer generella diskussionen om kunskaps-cirkulation. För att utveckla detta resonemang vidare vill jag här introducera begreppet *offentlig kunskapsarena* och pröva att betrakta Under strecket som en sådan.

En offentlig kunskapsarena kan förstås som en plats som inom sina givna ramar erbjuder möjlighet och sätter gränser för cirkulation av kunskap. Den fungerar som en mötes- eller åskådningsplats för en viss typ av kunskapsaktörer och en viss typ av publik. För att den ska kunna vara en arena som befodrar samhällelig kunskaps-cirkulation måste den vanligen äga ett mått av stabilitet och beständighet, även om själva kunskapsinnehållet som cirkulerar på en och samma arena kan variera över tid.

Gränsen mellan en kunskapsarena och en kunskapsinstitution kan vara svår att upprätthålla. I många fall finns det dock en skillnad i graden av formalisering eller reglering, där en kunskapsinstitution tenderar att vara en del av det etablerade utbildningsväsendet eller vetenskapssamhället. Folkskolan, lärarinneseminarier och universitetet ingick exempelvis som kunskapsinstitutioner vid en viss tidpunkt i svensk historia i ett institutionellt system, där de utgjorde ömsesidigt beroende och samverkande delar inom en relativt avgränsad enhet.⁵⁹ Inte heller går det att

59. Johannes Glückler, Roy Suddaby & Regina Lenz (red.), *Knowledge and Institutions* (Cham 2018).

upprätta en absolut rågång mellan begreppen arena och infrastruktur. Det sistnämnda förstås emellertid oftast som en mer grundläggande struktur som utgör förutsättning för exempelvis ett samhälles kommunikation och kunskapsförmedling. En kunskapsarena kan därmed vara ett element i en större infrastruktur för kunskap.⁶⁰ Exempelvis publicerade Gunnel Vallquist, Alf Åberg och åtskilliga av de andra streckarskribenterna böcker under 1960-talet. Pressen och bokmarknaden skulle i detta avseende kunna ses som två komponenter i en gemensam infrastruktur.

Arenans ställning som just offentlig kunskapsarena är inte bara beroende av det historiska sammanhanget utan också av hur den uppfattas i samtiden. Under en viss period kan en arena allmänt betraktas som ett vederhäftigt forum för kunskapsförmedling, i andra som en propagandacentral eller enbart som ett organ för politisk debatt. Det finns således ett subjektivt moment: en kunskapsarena blir i hög grad en kunskapsarena när vissa grupper uppfattar den så. I ett kunskapshistoriskt perspektiv kan det vara en viktig uppgift att undersöka en kunskapsarenas ställning och hur denna skiftar över tid, men också att analysera vilka grupper som verkar som aktörer och publik på en viss arena.

Att betrakta Under strecket som en offentlig kunskapsarena har flera analytiska fördelar. För det första ger det empirisk konkretion till resonemangen om kunskaps-cirkulation. Arenan blir således den plats där en viss sorts cirkulation ägt rum. I detta sammanhang verkade vissa typer av kunskapsaktörer. De befordrade olika slags kunskap och spelade olika roller; det exemplifieras av fallen Åberg och Carlsson. Med arenabegreppet kan följaktligen samspelet mellan aktör och cirkulation åskådliggöras.

En ytterligare förtjänst med begreppet är att Under strecket kan jämföras med andra offentliga kunskapsarenor under 1960-talet. Med *Fråga Lund*, det omåttligt populära tv-program som började sändas i september 1962 med Jan-Öjvind Swahn som ciceron, fanns det exempelvis betydande likheter. På båda arenorna premierades klassisk humaniora och grundforskningsinriktad naturvetenskap. De tongivande aktörerna var borgerliga akademiker med fast förbindelse till universitetets filosofiska

60. Paul N. Edwards, Geoffrey C. Bowker, Steven J. Jackson & Robin Williams, "Introduction: An Agenda for Infrastructure Studies", *Journal of the Association for Information Systems* 10:5 (2009); John Durham Peters, *The Marvelous Clouds: Toward a Philosophy of Elemental Media* (Chicago 2015).

fakultet och bärare av en väletablerad lärdomskultur. Trots att de genremässiga och mediespecifika omständigheterna varierade – *Fråga Lund* kombinerade till exempel underhållning med kunskapsförmedling på ett sätt som streckarna inte alls gjorde – kan de ses som element i samma helhet. Målet med kunskaps-cirkulationen var i båda fallen snarlikt: den syftade till att höja bildningsnivån och skänka orientering. Räckvidden var för dessa två massmediala arenor dessutom betydande, även om streckarnas socialt och ideologiskt mer avgränsade värld inte kunde mäta sig med televisionens potentiellt miljonhövdade tittarskara.⁶¹

Det förblir en öppen, empirisk fråga hur mycket gemensamt Under strecket hade med andra liknande arenor i svensk storstadspress. Visserligen saknades det en daglig sida av detta slag i andra större tidningar, men det skulle kunna gå att analysera kultursidorna som arenor för kunskaps-cirkulation. Att det förelåg ideologiska skiljaktigheter mellan *Svenska Dagbladet* och socialdemokratiska *Arbetet* eller kulturradikalt präglade tidningar som *Dagens Nyheter* och *Expressen* är välkänt.⁶² Frågan är vilka likheter och skillnader som uppdragas om de studeras som kunskapsarenor. Vilka aktörer var de mest framträdande och vilka var deras utmärkande drag? Hur behandlades fackboksutgivningen, vilken relation fanns till den vetenskapliga världen, på vilket sätt kan det övergripande kunskaps- och bildningsuppdraget karakteriseras?

Likaså möjliggör arenabegreppet komparationer med motsvarande fora i andra länder. De danska tidningarnas *kroniker* skulle kunna vara ett fruktbart jämförelseobjekt. En annan möjlighet vore att sätta *Svenska Dagbladet* i förbindelse med någon av de stora europeiska tidningarna. Pågående forskning om *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, utförd av bland andra Peter Hoeres och Roxanne Narz i Würzburg, åskådliggör till exempel hur tidningen var en politisk, kulturell och vetenskaplig maktfaktor i Förbundsrepubliken.⁶³ En sådan komparation skulle kunna kasta ljus över de grundläggande förutsättningarna för kunskaps-cirkulation i två nationella kulturer.

61. Östling (2017a).

62. Anders Frenander, *Debattens vågor: Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt* (Göteborg 1998).

63. Peter Hoeres, "Geschichte eines Leitmediums für Wirtschaft, Politik und Public History: Medienhistorische Überlegungen zur Frankfurter Allgemeinen Zeitung", *Geschichte für heute* 8 (2015); Andreas Lutsch, "Tagungsbericht: Geschichte eines Leitmediums. Die Frankfurter Allgemeine Zeitung von ihrer Gründung 1949 bis zur Gegenwart", i *H-Soz-Kult*, <www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-7599> 10/3 2018.

För den som vill teckna en bredare bild av 1960-talets kunskaps-cirkulation finns det ett antal olika arenor som skulle kunna vara av intresse, alltifrån vänsterradikala bokförlag och arbetarrörelsens folkbildningssträvanden till frikyrklig press och landsbygdsorganisationernas organ. En analys av kunskapsarenor och interaktionen dem emellan skulle kunna både berika och problematisera svensk offentlighetshistoria.⁶⁴

Sist men inte minst innebär arenabegreppet att diskussionen om kunskaps-cirkulation kan utvecklas teoretiskt. I synnerhet om arenan betraktas som en del av en större infrastruktur, såsom detta begrepp har diskuterats inom samtida teknik-, vetenskaps- och mediehistoria. John Durham Peters har teoretiserat infrastruktur-begreppet och framhåller att det finns både hårda och mjuka former; såväl dammar som hemsidor kan ses som infrastruktur. De har enligt honom en inneboende tröghet som bidrar till att befodra stigberoenden. För att infrastrukturer ska fungera förutsätter det att någon sköter och upprätthåller dem. Då kan de normaliseras och bli något som tas för givet.⁶⁵

Peters pläderar vidare för vad han kallar "infrastructuralism" – studier som fokuserar "the basic, the boring, the mundane, and all the mischievous work done behind the scenes". Det handlar om att avtäckta de konstruktioner, system och plattformar som möjliggör kommunikation, utbyte och kontakt. Ofta krävs det att forskaren aktivt blottlägger det som inte syns: infrastruktur är bokstavligen strukturer som är infra, det vill säga som befinner sig under eller nedtill. Ja, Peters går längre än så: "Ontology, whatever else it is, is usually just forgotten infrastructure", fastslår han.⁶⁶

Det finns en beaktansvärd likhet i argumentationen för "infrastructuralism" och för cirkulationsperspektivet. James A. Secord har anklagat vetenskapshistoria för att vara "obsessed with novelty" och att uppmärksamheten även borde riktas mot andra led i kunskapsprocessen.⁶⁷ På ett besläktat sätt beskyller Peters teknikhistoriska studier av infrastruktur för att premiera det nya och frambrutande. "Technology", skriver han, "is

64. Jämför Jostein Gripsrud (red.), *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet* (Oslo 2017).

65. Peters (2015) s. 30–33. Se även Susan Leigh Star, "The Ethnography of Infrastructure", *American Behavioral Scientist* 43:3 (1999).

66. Peters (2015) s. 33–38.

67. James Secord, "Knowledge in Transit", *Isis* 95:4 (2004) s. 660–664.

a concept biased towards newness.”⁶⁸ Infrastruktur, teknisk eller annan, handlar emellertid lika mycket om det beständiga, det underliggande, det som bildar fundament.

Under strecket hade i slutet av 1960-talet varit ett dagligt forum i *Svenska Dagbladet* i ett halvsekel. Som offentlig kunskapsarena kan den ses som ett element i en medial infrastruktur i Peters mening. Varje dag publicerades det artiklar som trots variationer hade tydliga likheter i form, karaktär och tilltal. Under strecket sörjde härigenom för stadga och kontinuitet i kunskaps-cirkulationen. Innehållet i de över 3 500 artiklarna speglade samtidigt decenniets tendenser och händelseutvecklingen på samtidens scener.

An arena of knowledge and its actors: "Under the Line"-essays and the circulation of knowledge in the public sphere during the 1960s

In this article, the daily essay "Under the Line" (Under strecket) of the liberal-conservative newspaper *Svenska Dagbladet* in the decade of the 1960s is analysed from the point of the view of the history of knowledge. Using quantitative and qualitative methods, 400 articles and some of the leading authors are classified and studied as a part of the circulation of knowledge in the public sphere of the 1960s. The humanities had a strong position and traditional humanistic subjects such as history, literature and the arts were well represented in the essays, which challenge claims that the period was one of marginalization of the humanities in Sweden. At the same time, these articles took a strong interest in the social sciences, the natural sciences and current affairs issues. Two in-depth sections study two of the most frequent contributors of the decade: Alf Åberg and Sten Carlsson. They were both historians but represented partly different ideals and different profiles: the former was a curiosity-driven historical generalist, the latter a public intellectual.

On a theoretical level, the article intervenes in the scholarly discussion about the circulation of knowledge. The concept has become popular in the history of science, the history of knowledge and in adjacent fields in recent years, but has also been accused of being too vague and of running the risk of becoming a buzzword without meaning. By introducing the concepts "knowledge actor" and "public arena of knowledge", however, the exploration of the circulation of knowledge gains

68. Peters (2015) s. 33. Se även David Edgerton, *The Shock of the Old: Technology and Global History Since 1900* (London 2006).

greater analytical concreteness and precision. In particular, the concept of a public arena of knowledge is developed. It is understood as a place that, within its given framework, offers opportunities and sets limits for the circulation of knowledge. It functions as a meeting place for a certain type of knowledge actors and a certain type of audience. To be an arena that promotes the circulation of knowledge in society at large, it usually has to possess a measure of stability and permanence, although the knowledge content that circulates in one and the same arena may vary over time. In a concluding section, "Under strecket" is compared with other arenas of knowledge and is placed in a larger discussion about the infrastructure of knowledge

Keywords: Circulation of knowledge, Sweden, 1960s, newspaper, the humanities, arena of knowledge, actor of knowledge